

SÄILYYKÖ SUOMEN KIELI RUOTSISSA?

Pirjo Janulf *Kommer finskan i Sverige att fortleva? En studie av språkkunskaper och språkanvändning hos andragenerationens sverigefinnar i Botkyrka och hos finlandssvenskar i Åbo.* Acta Universitatis Stockholmiensis. Studia Fennica Stockholmiensia 7. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1998. 347 s. ISBN 91-22-01804-2.

Suomen kieli on saamassa Ruotsissa uudenlaisen aseman nyt, kun tähän asti virallisesti täysin yksikielinen Ruotsi on taipunut noudattamaan Euroopan unionin vähemmistökielisuosituksia. Suomalaisista tulee saamelaisten, romanien ja juutalaisten ohella yksi Ruotsin virallisista vähemmistöistä, ja vuoden 2000 huhtikuun alusta alkaen suomea ja meän kieltä voi käyttää viidessä Pohjois-Ruotsin kunnassa myös asioimiskielenä. Muun Ruotsin suomea puhuville säädöksestä on vain periaatteellista iloa; käytännön tasolla se ei anna suomalaisille uusia oikeuksia tai mahdollisuuksia oman kielen käyttöön, vaikka väestöpohjansa puolesta useat Etelä-Ruotsin kaupungit olisivat kaksikielisiä, jos Ruotsissa olisi samanlainen kielilainsäädäntö kuin Suomessa (Lainio 1996: 278). Suomen kielen säilyminen Ruotsissa on siis edelleen

suomalaisten oman aktiivisuuden ja poliittisen taistelutahdon varassa, koska suomenkielinen opetus ja muu toiminta syntyy ja jatkuu paikallisten päättäjien kulloistenkin asenteiden ja resurssien mukaan.

Suomen kielen asema Ruotsissa on muuttumassa myös siksi, että 1960-luvun suuren muuttoaalton siirtolaisten lapset ovat jo koulunsa käyneet ja enimmäkseen löytäneet paikkansa ruotsalaisessa yhteiskunnassa eikä uusia muuttajia Suomesta enää tule kuin satunnaisesti. Ensimmäisen polven aktiivisuus kohdistuu nyt ymmärrettävästi suomenkielisen vanhusten hoidon järjestämiseen. Toisen ja kolmannen polven suomalaisten suhteesta vanhempiensa äidinkielen riippuu suomen kielen tulevaisuus Ruotsissa, kun nämä Ruotsissa kasvaneet ja Suomessa kesälomailleet päättävät kotiensa kielestä ja lastensa koulutuksesta.

▷

Tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa Pirjo Janulf on asettanut itselleen mittavan tutkimuskysymyksen: Säilyykö suomen kieli Ruotsissa?

TUTKIMUS JA TULOKSET

Väitöskirja koostuu yleisestä osasta, neljäs-tä osatutkimuksesta ja tiivistelmästä. Yleisessä osassa selostetaan perusteellisesti sekä ruotsinsuomalaisia koululaisia että yleisesti kielen säilymistä ja vaihtumista koskevaa aikaisempaa tutkimusta. Siinä käydään myös läpi suomen kielen aseman kehitys Ruotsin koululaitoksessa ja siitä käyty keskustelu. Osatutkimuksissa pääkysymystä operationaalistetaan kahteen suuntaan: peruskoululaisten kielitaidon mittaamiseen sekä koululaisten ja heidän vanhempensa kielenkäytön ja asenteiden kartoittamiseen. Lasten kielitaidon tason, suomen kielen käyttötilanteiden monipuolisuuden ja kielellisten asenteiden katsotaan siis ennustavan suomen kielen säilymistä Ruotsissa.

Ensimmäisessä osatutkimuksessa verrataan Botkyrkan ruotsinsuomalaisten ja Turun suomenruotsalaisten 3.–7.-luokkalaisten kaksikielisyttä vuonna 1980. Ruotsinsuomalaisia on kaksi ryhmää, joista toinen saa kotikielen opetusta, mutta käy kouluun muuten kokonaan ruotsiksi (N = 258), toinen opiskelee suomenkielillä luokilla ja saa suuren osan eri aineiden opetuksesta suomeksi (N = 232). Turkulaisia on 411. Lisäksi ovat mukana yksikieliset suomalaiset (N = 133) ja ruotsalaiset (N = 285) kontrolliryhmät. Tutkittavien joukko on siis valtava. Menetelminä ovat lomakehaastattelut, luetun ymmärtämisen koe ruotsiksi ja suomeksi, lukunopeuden koe ruotsiksi sekä oikeinkirjoituskoe ja aukkotesti molemmilla kielillä. Lomakkeilla kartoitetaan lasten ja vanhempien kielenkäyttötottumuksia ja näkemyksiä omasta kielitaidosta sekä suomen ja ruotsin asemasta omalla paikkakunnalla.

Luetun ymmärtämistä mitattiin tekstilä, jonka aukkoihin piti valita yksi neljästä vaihtoehdosta. Harhauttajista osa oli olemassa olevia mutta kontekstiin sopimattomia sanoja, osa tekosanoja. Tämä ja aukko-tehtävä, jossa piti itse keksiä ja kirjoittaa aukkoon sopiva sana, ovat tekijän laatimia, lukunopeus- ja oikeinkirjoituskokeet taas standardoituja testejä.

Janulf ei juuri ota kantaa testiensä valiteettiin eikä pohdiskele, minkälaista kielitaitoa testit mittaavat. Aukkotestin kohdalla (s. 97) tosin esitellään yleisiä testaukseen liittyviä ongelmia, jotka koskevat muitakin osakokeita. Voi tietysti ajatella, että kun tutkimuksen kohteena on koehenkilöiden kaksikielisuuden aste, on samantekevää, mitä kielitaidon lohkoja testit mittaavat, kunhan testit ovat samanlaiset molemmilla kielillä. Testien tiukempi sitominen selkeästi ilmaistuun näkemykseen kielitaidon olemuksesta antaisi kuitenkin tutkimukselle ryhtiä. Osatutkimuksen teko aika selittänee osan näistä puutteista, sillä vuoden 1980 jälkeen kielitaidon arvioinnin tutkimus on edennyt huimasti. Asiaa olisi silti toki voinut pohtia ainakin väitöskirjan uudemmisa, yleisissä osissa.

Niin kielenkäyttöä kuin kielitaitoakin koskevat tulokset on esitetty perusteellisesti ja yksityiskohtaisesti. Kaiken kaikkiaan kaksikielisimmiksi osoittautuvat suomenruotsalaiset, joiden ruotsin kielen taito oli jopa parempi kuin ruotsalaisen kontrolliryhmän, kun taas Botkyrkan suomalaisten luokkien lapset olivat suomenkielisiä.

Toisessa osatutkimuksessa vuonna 1995 haastateltiin osaa vuoden 1980 botkyrkalaisista informanteista. Heistä 29 oli saanut peruskouluaikaanaan suomenkielistä opetusta ja 12 kotikielen opetusta ruotsinkielisessä luokassa. Tavoitteena oli selvittää opetuskielen ja koulukokemusten vaikutusta kielivalintoihin aikuisiällä. Lomakkeessa oli kysymyksiä suomen ja ruotsin

kielen taidosta ja käytöstä sekä kieliasenteista tutkimushetkellä. Kiinnostava yksittäinen tulos oli muun muassa se, että suomalaisia luokkia käyneet olivat aktiivisempia lukijoita myös ruotsiksi (s. 167). Janulfin kehittämän suomalaisuusindeksin avulla selviää, että suomalaisia luokkia käyneet käyttävät edelleen molempia kieliään monipuolisesti, kun taas ruotsinkielistä opetusta saaneista on tullut useimmiten lähes yksikielisiä ruotsin puhujia.

Kolmannessa osatutkimuksessa kerättiin tietoa Botkyrkan peruskoululaisten kielitilanteesta vuonna 1995. Informantteina oli 41 suomalaisten luokkien ja 29 ruotsinkielisten luokkien oppilasta, jotka saivat kotikielen opetusta. Jälkimmäisten suomen kielen käyttö kotipiirissä oli vähentynyt verrattuna vuoden 1980 oppilaisiin, kun taas kumpikin ryhmä käytti nyt molempia kieliä entistä useammin kodin ulkopuolella.

Neljännessä osassa selvitetään ruotsinsuomalaisten ja suomenruotsalaisten lasten taitoa kirjoittaa aine suomeksi. Aineiden kirjoittajat ovat vuoden 1980 informantteja, ja mukana on 10 ainetta kultakin luokkatasolta (3.–6.) ja kustakin ryhmästä (ruotsinsuomalaiset suomalaisessa ja ruotsalaisessa luokassa, suomenruotsalaiset ja suomalainen kontrolliryhmä) eli yhteensä 160 ainetta. Aineista on laskettu sanemäärä, sanaluokkajakauma, lauseenvastikkeiden määrä sekä morfologiset ja syntaktiset poikkeamat suomen kirjakiielestä. Tutkimusmenetelmänä on pääasiassa virheanalyysi. Keskeinen analyysiongelma on sama kuin aina oppijoiden kielen tutkimuksessa: miten erottaa kirjoitusvirheet taivutusvirheistä?

Suomalaisten luokkien ruotsinsuomalaiset kirjoittivat pisimmät aineet ja ruotsalaisten luokkien oppilaat lyhyimmät. Suomenruotsalaisetkin kirjoittivat enemmän kuin suomalainen kontrolliryhmä. Myös lauseenvastikkeiden määrän osalta ryhmien järjestys oli sama. Kyse saattaa olla eri

koulujen oppilaiden kirjoittamistottumuksista ja yksittäisten opettajien arvostusten vaikutuksesta, joten nämä mittarit eivät ehkä kerro kovin paljon suomen kielen taidosta. Sanaluokkajakaumienkin laskeminen osoittautuu turhaksi, erot ovat pieniä ja satunnaisia. Virheanalyysi paljastaa, että kaikkien ryhmien aineiden poikkeamat kirjasuomen normeista ovat useimmiten puhekielisyysksiä. Jopa *se-* ja *yksi-*sanojen runsaasta käyttöä on vaikea osoittaa pelkäksi ruotsin vaikutukseksi, niin tavallista se on suomalaistenkin puheessa. Tulos siis osoittaa, että heikoimminkin kirjoittavien ryhmä kuitenkin osaa suomea ainakin jossain määrin suullisesti.

Puhekielisyyskiä lukuun ottamatta suurin virheryhmä on taipumattoman objektin käyttö. Tämän suomen oppijoiden ikuisuusongelman Janulf näkee johtavan joustamattomaan ja ruotsinmukaiseen sanajärjestykseen (s. 279). Sekin on tietysti mahdollista, mutta onhan suomenkin neutraali sanajärjestys SVO, joten väitettä on vaikea todentaa. Todellisuudessa lauseen tulkinta lähtee kuitenkin ensisijaisesti semantiikasta, joten subjektin ja objektin samansijaisuus aiheuttaa harvoin väärinkäsityksiä. Kiinnostavaa on siksi (vaikkei Janulf tätä otakaan esille), että partitiiviobjekti, jolla on usein semanttinen tehtävä, korvautuu harvemmin nominatiivilla (17 tapausta) kuin päätteellinen akkusatiivi (31 tapausta) (s. 245), jota taas säätelevät puhtaammin syntaktiset tekijät.

ONGELMIA JA ONNISTUMISIA

Väitöskirjan vahvuus on sen tekijän erinomainen tutkittavien ja heidän elinympäristönsä tuntemus. Janulf selvästi tietää, kenestä hän puhuu. Joskus tämä johtaa lukijalle perustelemattomiksi jääviin kommentteihin, joissa esimerkkikatkelman kirjoittaja mainitaan kielitaidoltaan muutenkin hei-

koksi kertomatta, perustuuko tuomio vain kyseiseen ainekirjoitukseen vai mahdollisesti johonkin riippumattomaan mittaustulokseen. Janulf tuntee myös perinpohjin ruotsinsuomalaisten lasten kielimuodon, mikä ehkä on myös vähän häirinnyt tutkimuksen teossa, sillä hän toteaa toisinaan jonkin ilmiön tyypilliseksi sen enempiä perustelematta.

Tutkimusasetelmasta seuraa, että suurin osa aineistosta on liki kaksikymmentä vuotta vanhaa. Siinä ajassa niin Botkyrkan suomalaislasten kuin Turun suomenruotsalaislastenkin sukupolvi on vaihtunut ja kieliympäristö muuttunut. Tulokset eivät siinä mielessä ole suoraan sovellettavissa esimerkiksi opetuksen suunnitteluun nykytilanteessa. Toisaalta pitkä tutkimusaika on antanut mahdollisuuden harvinaiseen pitkittäisseurantaan, kun vuoden 1980 koululaisia on haastateltu uudelleen vuonna 1995. Tämä onkin tutkimuksen kiintoisimpia puolia, sillä 15 vuodessa koululaiset ovat aikuistuneet ja monissa tapauksissa perustaneet perheen, joten voi olettaa, että heidän suomen ja ruotsin kielen käyttönsä on ainakin jossain määrin vakiintunut. Näin seuranta-haastattelun tulosten voidaan katsoa vahvistavan opetusjärjestelyjen vaikutuksen suomen kielen säilymiseen.

Kun osatutkimuksissa selvästi on kahdenlaista aineistoa — koululaisten suorituksia (tutkimukset 1 ja 4) ja kielenkäyttö- ja asennekyselyjä (1, 2 ja 3) — lukijaa hämentää valittu esittämisjärjestys. Miksei ainekirjoituksen ja muiden kielitaitotestien tuloksia esitetä yhdessä tai edes peräkkäin ja kartoitusten tuloksia omana ryhmänä? Kenties osatutkimukset on tehty tässä järjestyksessä, mutta lukijan kannalta tulosten esittäminen sisältötekijöihin perustuvassa järjestyksessä olisi helpompaa.

Otsikointi on selkeää, vaikka yksitotisen samanlaista, mutta paikoin harhaanjohdavaa. Esimerkiksi luvun 5.1.2.1 otsikko

»Talspråkiga verbformer för 1 och 3 person plural» antaa olettaa, että nimenomaan tässä luvussa paneudutaan puhekielen vaikutukseen, mutta itse asiassa puhekielisyudet tulevat esille aivan yhtä painokkaasti melkein joka kohdassa, missä normipoikkeamia käsitellään, vaikka niiden otsikoissa asiaa ei mainita.

Suomenkielisen lukijan näkökulmasta suomen kielioppia esitellään turhaan aivan perusteista lähtien, mutta ehkä se on ruotsinkieliselle lukijalle tarpeen. Joskus kirjoittaja sotkeutuu termien selittämisessä itsekin: sivulla 230 hän alkaa selittää morfologian ja syntaksin rajanvetoa, mutta päätyykin pohtimaan, kuuluvatko possessiivisuffiksit taivutukseen vai johtamiseen vai eivät kumpaankaan. Samantapainen lapsus on väite (s. 240), että monikon 3. persoonan päätteiden poisjättämisestä seuraa tarve panna subjektipersoonaa näkyviin — kolmannessa persoonassahan subjekti tarvitaan aina, kun ei ole kyse yksipersonaisesta ilmauksesta.

Lukijan näkökulmasta Janulfin tutkimus olisi hyötynyt kriittisemmästä otteesta omaan aineistoon. On tietenkin ymmärrettävää, että kun on nähnyt paljon vaivaa monen vuoden ajan, tekee mieli panna näkyviin kaikki tuottamansa taulukot ja laskelmat, vaikka niillä ei itse asian kannalta olisikaan merkitystä. Aineiston ja tulosten merkittävyyden arviointi olisi kuitenkin paikallaan, koska muuten oleelliset tiedot hukkuvat satunnaisten pikkuseikkojen joukkoon ja lukija turtuu loputtomaan prosenttilukujen tulvaan. Erojen tilastollisia merkitsevyyksiä ei ole lainkaan testattu, ja usein onkin kyse niin pienistä tapausmääristä, ettei niiden perusteella voi päätelmiä tehdä. Kiinnostavatkin tulokset hukkuvat detaljivyyryyn, kuten esimerkiksi melkein sivuhuomautukseksi jäävä tulos, jonka mukaan ruotsinkielisissä luokissa oppilaiden itsensä arvioima kaksikielisuuden

taso heikkenee iän myötä, kun taas suomalaisissa luokissa ja suomenruotsalaisilla se paranee (s. 111).

Puhekielen ja kirjakielen suhde on jatkuva ongelma tutkittavien kielellistä ilmaisu-arvioitaessa, niin tässä kuin oikeastaan kaikessa lasten, maahanmuuttajien tai keiden tahansa oppijoiden kielen tutkimuksessa. Kaiken kaikkiaan on kyse normin ja poikkeaman määrittelystä. Pohjimmaisena normina Janullilla on Suomen kirjakieli, vaikka hän toki huomauttaakin vähän väliä siitä, että puheena oleva poikkeama on nyky-suomen puhekielen tai Turun murteen mukainen. Perimmäinen kysymys onkin, mikä on se suomen kieli, joka ruotsinsuomalaisen lapsen pitäisi oppia. Onko se suomen kirjakieli kirjoituksen osalta? Entä puheessa? Elätämmekö yhä ajatusta, jonka mukaan siirtolaislapsen suomi on huonoa, ellei se ole Suomessa tällä hetkellä vallitsevien normien mukaista? Eikö botkyrkalaisella lapsella ole oikeutta käyttää ympäristönsä suomea yhtä lailla kuin kuopiolaisellakin, olipa se sitten millaista hyvänsä? Tutkimuksen kannalta tämä on tietysti ongelma, sillä emme tiedä, minkälaista oikein on botkyrkalaisten suomi.

Toisaalta Janulf toteaa, että oppilaiden kirjoitelmien virheiden puhekieliperäisyys on merkki siitä, että suomen puhekielen oppilaat ainakin jotenkin hallitsevat. Tämä johtaakin kysymään, onko ylipäänsä järkevää pyrkiä arvioimaan suomen kielen säilymistä Ruotsissa käyttäen mittarina standardisuomen kirjallista hallintaa. Eikö parempi mittari olisi ruotsinsuomalaisessa yhteisössä käytössä olevan suomen kielen variantin suullinen hallinta?

PALJON TIETOA, VÄHÄN TEORIAA

Janulfin kirja on erinomainen tietolähde sille, joka tarvitsee tietoja suomen kielen opetuksesta ja sen historiasta Ruotsissa —

sekin mitä kirjassa ei ole mainittu löytyy varmasti sen laajan lähdeluettelon avulla. Kirja on myös mainio aineistolähde sille, joka tarvitsee esimerkkejä eritasoisten kouluikäisten suomen kielen oppijoiden tuotoksista tai vertailumateriaalia ainekirjoitusten tutkimukseen.

Tutkimuksena Janulfin kirja sen sijaan on ongelmallisempi arvioitava. Sen voisi sanoa noudattavan fennistiikan väitöskirjaperinteen mallia »hyvin järjestetty aineisto puhuu itse puolestaan». Aineistoa on paljon ja se on hyvässä järjestyksessä. Tässä väitöskirjamallissa lukija joutuu itse tekemään tulkinnot ja hahmottamaan esitetyn aineiston merkityksen omasta viitekehyksestään lähtien. Mitään teoreettista lähtökohtaa kirjoittaja ei lukijalle tarjoa eikä työllään testaa, olipa sitten kyse siirtolaisten sopeutumisen kuvauksesta tai kielen käytöstä, oppimisesta tai asenteista, lukuun ottamatta satunnaisia heittoja, esimerkiksi, että aukkotesti vaatii enemmän kognitiivisia resursseja kuin monivalinta (s. 137). Selittämättä jää tässäkin miten ja miksi. Ainoa kiinnekohta toisen kielen oppimisen viime vuosikymmenten tutkimustraditioon näyttää olevan kontrastiivinen näkemys lähtökielen (ruotsin) vaikutuksesta oppilaiden suomen kieleen. Oletuksena on, että suomen kieli Ruotsissa muuttuisi analyttisempaan suuntaan. Tätä ei kuitenkaan voida todentaa, koska ne tendenssit, joille ruotsinsuomi on alttiina, vaikuttavat myös normina käytettyyn suomensuomeen. Virheanalyysin osalta menetelmästä esitettyyn kritiikkiin viitataan (s. 209), mutta ei oteta kantaa. Myös kehäpäätelmiä — tai ainakin sellaisilta näyttäviä — esiintyy; esimerkiksi sivulla 261 kerrotaan, että oppilaat, jotka korvaavat muita sijoja nominatiivilla, hallitsevat suomea huonommin kuin muut. Siis jos osaa suomea huonosti, käyttää paljon nominatiivia, jolloin osaa suomea huonosti.

▷

Kirjan runsas aineisto houkuttelee jossittelemaan: Jos lähtökohtana olisi vaikkapa labovilainen sosiolingvistinen viitekehys, mitä nämä tulokset kertoisivat? Tai entä jos aineistosta ryhtyisi rakentamaan implikaatioskaalaa suomen kielen taidon kehittymisjärjestyksestä vaikkapa Piene-mannin prosessoitavuusteoriaan (1998) nojautuen? Tai miten olisi selinkeriläinen välikielijaatus tulkinnan lähtökohdaksi? Kaksikielisen kompetenssin käsite? Kirjoittaja ei itse ryhdy lainkaan tällaisia pohdiskelemaan, eikä valitse lähtökohdakseen, testattavakseen tai kehiteltäväkseen mitään yleistä kielitieteellistä, sosio- tai psykolingvististä mallia. Tämän näen väitöskirjatyössä aika suurena puutteena.

Kaiken kaikkiaan Janulf on tehnyt paljon huolellista ja perusteellista työtä. Hän on tarttunut ruotsinsuomalaisten kannalta oleelliseen ja tutkimuksellisesti erittäin vaativaan kysymykseen. Hän esittää myös melko selkeitä, vaikka ei ehkä miellyttäviä tuloksia.

Säilyykö suomi siis Ruotsissa? Ei, elleivät suomalaiset vanhemmat jaksa puhua lapsilleen kotona suomea ja vaatia suomenkielistä opetusta, joka on jatkuvaa ja turvallista eikä ainaisen lopetusuhan alaista. Pelkkä kotikielen opetus pari tuntia viikossa ei johda toiminnalliseen kaksikielisyyteen

eikä kielen siirtymiseen seuraavalle sukupolvelle. Hyvin järjestetty kaksikielinen opetus, jossa vähemmistökieli on vankassa asemassa, sen sijaan tuottaa toivottuja tuloksia. Tästä sietäisi suomalaistenkin koulutuspoliitikkojen ottaa oppia, jotta Suomen vähemmistökielten puhujien kauliit koulutukselliset tavoitteet muuttuisivat käyttökelpoiseksi kielitaidoksi. ■

MAISA MARTIN

Suomen kielen laitos,

Jyväskylän yliopisto,

PL 35, 40351 Jyväskylä

Sähköposti: *mmartin@campus.jyu.fi*

LÄHTEET

LAINIO, JARMO 1996: Finskans ställning i Sverige och dess betydelse för sverigefinnarna. – Jarmo Lainio (toim.), Finnarnas historia i Sverige 3 s. 255–310. Kulturfonden för Sverige och Finland. Finska Historiska Samfundet, Helsingfors; Nordiska Museet, Stockholm.

PIENEMANN, MANFRED 1998: Language processing and second language development. Processability theory. *Studies in bilingualism* 15. Benjamins, Amsterdam.